

بررسی دیدگاه مدرس زنوزی درباره نظریه انقطاع عذاب الهی با تکیه بر آراء ابن عربی و ملاصدرا

حمیدرضا خادمی^(۱)

رضا حصاری^(۲)

اختیار انسان، ابن عربی، ملاصدرا، مدرس زنوزی.

چکیده

مسئله خلود عذاب الهی از جمله مسائل و مباحث مهم معادشناسی در فلسفه و عرفان است. توجه و تحلیل ابن عربی و ملاصدرا باعث شده توجه بسیاری از اندیشمندان و متفکران مسلمان پس از آنها، به این موضوع معطوف گردد. در این میان، آقاعلی مدرس زنوزی از جمله موافقان نظریه عذاب ابدی گناهکاران در دوزخ است. او در حاشیه اسفار سه برهان بر این نظریه اقامه کرده که عبارتند از: تصریح برخی از آیات قرآن کریم بر خلود عذاب، فقدان دافع برای عذاب الهی و ملازمة اختیار انسان با عذاب دائمی. زنوزی حدیث مورد استناد ملاصدرا بر اثبات انقطاع عذاب را نپذیرفته است اما در این مقاله نشان داده میشود که انتقادات وی بر دیدگاه ملاصدرا ناتمام است. بنابراین، میتوان گفت دلایل اقامه شده توسط برخی از حکما و عرفا بر انقطاع عذاب، تمام و کامل است و میتوان این مسئله را بلحاظ عقلی توجیه کرد.

مقدمه

همه موجودات - از جمله انسان - خواسته‌ها، غرایز و خصوصیات ذاتی، فطری و نفسانی داشته و بر این اساس، بسوی هدف نهایی و غایی خویش حرکت تکوینی دارند. از جمله ویژگیهای ذاتی انسان میل به جاودانگی است. بدین ترتیب، میل فطری هر موجودی بستر و عاملی مناسب برای به فعلیت رسیدن کمالات آن موجود خواهد بود. نرسیدن به کمال لایق و مناسب با ذات خود، با حکمت و عدالت الهی منافات دارد، اما انجام عمل لغو و بیهوده از ساحت الهی به دور است؛ از آنجا که زندگی این دنیا محدود و فناپذیر است، بهمین دلیل این عالم نمیتواند بستری شایسته برای به فعلیت رسیدن جمیع کمالات پنهان و نهفته در موجودات باشد. بر همین اساس باید عالم دیگری باشد که فنا و نیستی در آن راه نداشته نباشد تا هر شیئی به کمالات لایق و متناسب با خود برسد؛ این عالم همان عالم آخرت است.

کلیدواژگان: معاد، خلود در عذاب، دافع عذاب،

* تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۱ تاریخ تأیید: ۹۹/۲/۹

(۱). استادیار گروه فلسفه و کلام، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت» (نویسنده مسئول): khademi4020@yahoo.com

(۲). دانشجوی دکتری فلسفه اسلامی دانشگاه باقر العلوم (ع): yazahra2233@gmail.com